TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Ölümünün 50. Yılında

Uluslararası

M. FUAD KÖPRÜLÜ

TÜRKOLOJİ ve BEŞERİ BİLİMLER SEMPOZYUMU

(21-22 Kasım 2016) BİLDİRİLERİ

İstanbul 2017

TÜRKİYAT 2016 KÖPRÜLÜ SEMPOZYUMU

İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5241
ISBN: 978-605-07-0637-6

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Ölümünün 50. Yılında

Uluslararası

M. FUAD KÖPRÜLÜ

TÜRKOLOJİ ve BEŞERİ BİLİMLER SEMPOZYUMU

(21-22 Kasım 2016) BİLDİRİLERİ

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Fikret TURAN

Arş. Gör. Emine TEMEL

Arş. Gör. Harun KORKMAZ

İstanbul 2017

Ölümünün 50. Yılında Uluslararası M. Fuad Köprülü Türkoloji ve Beşeri Bilimler Sempozyumu (21-22 Kasım 2016) bildirileri / editör Fikret Turan, Emine Temel, Harun Korkmaz.—İstanbul : İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017.
viii, 564 s. : fotoğraf, resim, şekil, tablo ; 24 cm.—(İstanbul Üniversitesi yayınları ; 5241.)
ISBN 978-605-07-0637-6
1. TÜRKOLOJİ - TOPLANTILAR. 2. KÖPRÜLÜ, MEHMED FUAD, 1890-1966. 3. BEŞERİ BİLİMLER.

Baskı-Cilt
Kültür Sanat Basımevi
www.kulturbasim.com
Sertifika No: 22032

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı
tarafından bastırılmıştır.

DÜZENLEYEN KURUMLAR

İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türk Dil Kurumu
Türk Tarih Kurumu

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Mahmut AK	(İstanbul Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. Derya ÖRS	(Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN	(Türk Dil Kurumu Başkanı)
Prof. Dr. Refik TURAN	(Türk Tarih Kurumu Başkanı)
Prof. Dr. Fikret TURAN	(İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Fikret TURAN	(İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)
Prof. Dr. Abid Nazar MAHDUM	(İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)
Doç. Dr. Bilal ÇAKICI	(Türk Dil Kurumu Başkan Yardımcısı)
Doç. Dr. Güray KIRPIK	(Türk Tarih Kurumu Başkan Yardımcısı)
Yrd. Doç. Dr. Gözde SAZAK	(İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)
Uzm. Hasan TEZCAN	(Türk Tarih Kurumu Bilimsel Çalışmalar Müdür V.)
Uzm. Yaşar YILMAZ	(Türk Dil Kurumu Bilimsel Çalışmalar Müdür V.)
Arş. Gör. Dr. Müslüm YILMAZ	(İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)
Arş. Gör. Emine TEMEL	(İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Bernt BRENDEMOEN	(Oslo Üniversitesi, Norveç)
Prof. Dr. Éva Á. CSATÓ	(Uppsala Üniversitesi, İsveç)
Prof. Dr. Hayati DEVELİ	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Markus DRESSLER	(Leipzig Üniversitesi, Almanya)
Prof. Dr. Birsel KARAKOÇ	(Uppsala Üniversitesi, İsveç)
Prof. Dr. Vügar SULTANZADE	(Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC)
Prof. Dr. Recep TOPARLI	(Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas)
Prof. Dr. Fikret TURAN	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal YAVUZ	(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul)
Prof. Dr. Kazım YETİŞ	(İstanbul Aydın Üniversitesi)

SEKRETARYA

Arş. Gör. Dr. Müslüm YILMAZ	(İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)
Arş. Gör. Emine TEMEL	(İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)
Arş. Gör. Emre KURBAN	(İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)
Uzm. Şule GÜL	(Türk Dil Kurumu)
Uzm. Yrd. Uğur Cenk Deniz İMAMOĞLU	(Türk Tarih Kurumu)

İÇİNDEKİLER

Önsöz ix

BİLDİRİLER

Kazım ABDULLAEV
Orta Asya'da Göçebe Hareketleri ve Etnik İçeriklerinin Durumu (MÖ 2. - MS 2. Yüzyıllar)
Nomadic Movements in Central Asia and Status of Ethnic Contents (2. BC - 2. AD Centuries) 1-24

Halil AÇIKGÖZ
M. Fuad Köprülü'nün Fikrî ve İçtimâî Dünyası
Intellectual and Social World of M. Fuad Köprülü 25-57

Metin AKAR
*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar'*ın Kaynağı Olarak *Cevâhirü'l-Ebrâr*
Cevâhirü'l-Ebrâr As the Source of First Suffies in Turkish Literature 59-65

Cemal AKSU
Fuad Köprülü'nün Klasik Türk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları
Fuad Köprülü's Classical Turkish Literature Studies 67-72

Erhan AKTAŞ
Türkiye'de Sibirya Araştırmaları ve Mehmed Fuad Köprülü
The Siberian Studies in Turkey and Mehmed Fuad Köprülü 73-81

Ebülfez Amanoğlu QULİYEV
Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün Azerbaycan Dil ve Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları
Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü's Activities Connected with Azerbaijan Language and Literature 83-89

Ayna ASKEROĞLU ARSLAN
1926'da Bakü'de Düzenlenen I. Türkoloji Kongresi ve M. Fuad Köprülü'nün Sunduğu Tebliği Üzerine
On The First Turkology Congress Held in the Baku in 1926 and Communique of M. Fuad Köprülü 91-100

Ruhi AYANGİL
Ortaasya Tarihine İlişkin Belge ve Metinlerde Türk Müziğinin Yeri
Documents and Texts on Central Asian History Turkish Music Tracks 101-109

Onur Güneş AYAS
Fuad Köprülü'nün Çalışmaları Işığında Türk Müziğinin Kökeni Tartışmalarını Yeniden Düşünmek
Rethinking the Debates Over the Origins of Turkish Music in the Light of Fuad Köprülü's Works 111-124

Fatma Adile BAŞER
Minyatürlü bir Güfte Mecmuası
A Lyric Codex With Miniatures 125-164

Cenk BERKANT
Venedik'te Türk İmgesinin Sanata Yansımaları
The Image of the Turks in Venice and Its Reflections on Art 165-183

İbrahim ÇEŞMELİ
Kök Türklerde Cenaze Ritüelleri ve Sanat: Fenghuang
Funeral Rituals and Art in Kok Turks: Fenghuang 185-217

Nagihan ÇETİN
İki Binli Yıllarda Türkiye'de Törenin Reddedilişi ve Bunun Sebepleri
Refusal of Custom in Turkey in 2000s and Its Reasons 219-230

Nurettin DEMİR
Köprülü'nün Ölümünün Ellinci Yılında Ağız ve Türk Dilleri Araştırmaları
Studies on Turkish Dialects and Turkic Languages After Köprülü's Fiftieth Year of Death 231-243

Markus DRESSLER
Mehmed Fuad Köprülü and The Turkish History Thesis
Mehmed Fuad Köprülü ve Türk Tarih Tezi 245-253

Saadettin Yağmur GÖMEÇ
Türk Tarihinin Eski Dönemlerinin Yazılmasında Karşılaşılan Problemler
Problems Encountered in Chronicling Early Periods of Turk History 255-261

İlkin GULİYEV
Azerbaycan Âşık Edebiyatı: Tarihte ve Bugünü
Azerbaijan Ashug Literature: In the History and Nowerdays 263-270

Hande GÜNÖZÜ
Kapadokya Bölgesi Ihlara Vadisi Kireç Bağlayıcılı Duvar Resmi Yapım Teknikleri Üzerine Bir Araştırma
An Investigation of Lime Based Wall Painting Tecnique at the Cappodoccia, Ihlara Valley 271-294

Uğur GÜRSU
İlk Rusça-Türkçe Sözlük ve Eserdeki Türkçe Kökenli Rusça Maddeler
The First Russian-Turkish Dictionary and Russian Items With Turkish Origin in the Work 295-307

Çağlayan HERGÜL
Tacikistan'da Moğol Öncesi Türk-İslâm Mimarîsi
Turk-Islamic Architecture Pre-Mughal Period in Tajikistan 309-339

Yakup KARASOY
Minnet Eylemeyen Âşık Ömer mi, Kul Nesîmî mi Yoksa Gevherî mi?
Who Does not Ask For Favors: Ashik Omer, Kul Nesimi or Gevheri? 341-356

Harun KORKMAZ
Vefatının 70. Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Sâdeddin Nüzhet Ergun ve Türk Musiki Tarihi Çalışmalarına Katkıları
Sadeddin Nüzhet Ergun and His Contributions to the Studies of Turkish Musical History in Relation to the 70th Anniversary of His Death 357-365

Ömer KUL
İsa Yusuf Alptekin'in Türkiye Seyahati ve M. Fuat Köprülü
Isa Yusuf Alptekin's Trip to Turkiye and M. Fuat Köprülü 367-376

Abid Nazar MAHDUM
Fuad Köprülü'nün İlmî Araştırmalardaki Öncülüğü ile İlgili Bir Değerlendirme
An Evaluation of Fuad Köprülü's Pioneering Role in Scientific Research.....377-384

Mehmet ÖZ
Fuad Köprülü ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Meselesine Yeniden Bakmak
Fuad Köprülü an Revisiting the Problem of the Foundation of the Ottoman State.....385-395

Hanefi PALABIYIK
Bir Araştırmacı Âlim ve Tarih Usûlcüsü Olarak M. Fuad Köprülü
M. Fuad Köprülü as a Researcher Scholar and Methodologist of History 397-428

Gülşen SEYHAN ALIŞIK - Mehdi GENCELİ
Fuad Köprülü'nün Ahmet Beğ Ağaoğlu'na Yazdığı Bir Mektup Üzerine
On a Letter Written by Fuad Köprülü to Ahmet Beğ Ağaoğlu 429-441

Hikmet TOKER
Osmanlı Hanedânı ve Saz Şairleri
Ottoman Dynasty and Minstrels 443-450

Dursun Ali TÖKEL
Tarihî Bir Vesika Olarak Divan Şiiri
Ottoman Poetry as a Historical Document.....451-469

Fikret TURAN
Sultanlar İçinde Bir Valide Sultan: Manchester Minyatür Albümünde Osmanlı Sultanları
A Sultana Among Sultans: Ottoman Sultans in The Manchester Miniature Album.....471-501

Abdullah UÇMAN
Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde İlk Büyük Adım: Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" Adlı Makalesi Üzerine
The First Prominent Step on the History of Turkish Literature: "The Method on the History of Turkish Literature" 503-513

Mualla UYDU YÜCEL
Mehmed Fuad Köprülü'nün Kaleminden Trakya'daki Kuman-Kıpçak Türkleri
Kuman/Kıpchak Turks in Thrace From Mehmed Fuad Köprülü Perspective 515-524

Kadriye Figen VARDAR
Nusretiye Camii'nin İnşası ve Arşiv Belgelerine Göre Geçirdiği Onarımlar
The Construction of Nusretiye Mosque and Its Restorations Stated in the Archives 525-536

Ümran YAMAN
Fuad Köprülü'nün İlk Dönem İslami Türk Lehçeleri Üzerine Görüşleri ve Farklı Yaklaşımlar
Views and Different Approaches on The First Period Islamic Turkish Dialects of Fuad Köprülü.....537-544

Aslı ZENGİN
Fuad Köprülü'nün Çağatay Türkçesi ve Edebiyatı Hakkındaki Görüşleri ve Ardından Yapılan Çalışmalara Genel Bir Bakış
Fuad Köprülü's Views About Chagatai Turkish and Literature and Overview of Work Done Afterwards 545-564

İSA YUSUF ALPTEKİN'İN TÜRKİYE SEYAHATİ VE M. FUAT KÖPRÜLÜ

Ömer KUL[*]

ÖZ

Doğu Türkistan'ın efsanevî lideri İsa Yusuf Alptekin, 13 Ekim 1938'de Hindistan'a hareket ederek başladığı ve 18 Mart 1940 tarihinde Çunking'de tamamladığı Orta Doğu ve İslam ülkeleri seyahatinde Türkiye'ye de uğramış ve dönemin devlet erkânı ile uzun uzadıya görüşmeler yapmıştır. Seyahat her ne kadar merkezi Ankara'da bulunan *Cemiyet-i Akvam Müzaheret Kurumu* teşkilatının Çin'deki şubesi tarafından organize edilmişse de 1949 yılında yaşanan son Çin işgali ile ülke dışına çıkmak zorunda bırakılan Doğu Türkistanlıların Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak kabul edilmeleri sürecinde Alptekin'in bu seyahatlerdeki tesis ettiği dostlukları çok önemli yer tutmuştur. Bildirimizde Alptekin'in seyahat güzergâhı, görüştüğü devlet adamları, gazeteciler, sivil toplum kuruluşlarına yer verilmiştir. Özellikle Türkiye'de yaptığı görüşmelere dair gelişmeler ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsa Yusuf Alptekin, M. Fuat Köprülü, Türkiye, Çin, seyahat, Doğu Türkistan

ISA YUSUF ALPTEKIN'S TRIP TO TURKEY AND M. FUAT KÖPRÜLÜ

ABSTRACT

İsa Yusuf Alptekin, the legendary leader of East Turkestan, during the trip to Middle East and Islamic countries, which started on 13th October 1938 by going to India and completed on 18th March 1940 in Chung king, he also came to Turkey and made long-terminter views with government officials of the time. Although the trip has been organized by the branch office of the organization of the *Cemiyet-i Akvam Müzaheret Kurumu* in China, the friendships established by Alptekin during these trips took a very important place in the process of being accepted the East Turkestan people who had to leave the country due to the last Chinese occupation in 1949 as immigrants to Turkey. In this paper, Alptekin's travel route, states men, journalists, non-governmental organizations that he interviewed are mentioned. Especially, the conversations he made in Turkey, have been evaluated in detail.

Keywords: İsa Yusuf Alptekin, M. Fuat Köprülü, Turkey, China, trip, East Turkestan

[*] Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, kulomer@hotmail.com

Giriş

İsa Yusuf Alptekin (1901-17 Aralık 1995), Kasım 1938'de Hindistan'ın Bombay şehrine geldiği ve 18 Mart 1940 tarihinde Çunking'de tamamladığı Orta Doğu ve İslam ülkeleri seyahatinde Türkiye'ye de uğramış ve dönemin devlet erkânı ile uzun uzadıya görüşmeler yapmıştır. Bu ziyaret, o dönemlerde merkezi Ankara'da bulunan *Cemiyet-i Akvam Müzaheret Kurumu* teşkilatının Çin'deki şubesi tarafından organize edilmiştir. Söz konusu teşkilatın Türkiye'deki başkanı da Prof. Ahmet Şükrü Esmer,[1] Çin'deki başkanı ise Dr. Cu Can-va idi. Teşkilatın İsa Bey'i seçmesinin sebebi de muhtemelen Müslüman-Türk olmasından kaynaklanmıştır. Seyahatin maksadı ise *Cemiyet-i Akvam Müzaheret Teşkilatı*'na yardım eden Müslüman ülkelere bizzat teşekkür etmekten ibaret idi. İsa Bey ise bu seyahatten istifade ile dilinin döndüğü kadarıyla davasını anlatmak, yeni dostluklar temin etmek ve yanında götürebileceği kadar kitaplar satın veya hediye alarak milletinin okuyabileceği bir kütüphane tesis etmenin yollarını aramıştır. Genel itibariyle bu seyahati değerlendirdiğimizde Alptekin'in bu seyahatten çok şey kazandığı söylenebilir. Seyahatin en büyük kazancı 1949 yılında yaşanan son Çin işgali ile ülke dışına çıkmak zorunda bırakılan Doğu Türkistanlıların Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak kabul edilmeleri sürecinde Alptekin'in bu seyahatlerdeki tesis ettiği dostluklardır denilebilir.[2] Aslında Çin hükümeti, Japonlarla işbirliği yapmasından korktuğu için Alptekin'in dış ülkelere gitmesine de şiddetle karşı olmuştur. O sıralarda Japon istihbarat subayları dış ülkelerde yaşayan Batı ve Doğu Türkistanlı bazı liderlerle temas hâlindeydi. Bu meyanda Japonlar, Mahmut Muhiti ile de temas kurmuştur.[3] Neticede *Cemiyet-i Akvam Müzaheret Teşkilatı*'nın başkanlarının ısrarı üzerine Çin hükümeti Alptekin'in bu seyahate çıkmasına izin vermiştir.

İsa Yusuf Alptekin'in gayesi Hindistan, Afganistan, Türkiye, Suudi Arabistan, Mısır ve uğrayacağı diğer ülkelerdeki aydınlarla, hemşerileriyle veya devlet adamlarıyla görüşmek ve yapabilirse Doğu Türkistan'da yaşanan gerçek durumu anlatmak idi. Seyahatte tercümanlığını Çin'de Doğu Türkistanlı Vatandaşlar Cemiyeti'nin kâtibi olarak çalışan Ma Fu-len yapmıştır.

A. Hindistan Seyahati

İsa Yusuf Alptekin, Ma Fu-len ile bir İtalyan vapuruna binerek 13 Ekim 1938'de Hindistan'a hareket etmiştir. 25 Ekim 1938'de Filipinlerin başkenti Manila'ya, orada ilgili kişiler ve Çin'in başkonsolosu Cev Be-si ile görüşüp Singapur'a uğramışlardır. Singapur Müslümanlarının lideri Kaptan Haşim ile görüşen Alptekin, oradan hareketle

---

[1] Vakit Gazetesi adına I. Dönem Lozan Barış anlaşması görüşmelerini takip eden Ahmet Şükrü Esmer, 1949-1950 yılları arasında Basın Yayın Genel Müdürlüğü yapmıştır. Aynı zamanda dönemin *Ulus Gazetesi*'nde dış politika yazıları yazan ve eski bir gazeteci olan A. Şükrü Esmer, Amerika'da Columbia Üniversitesi'nde hukuk tahsili görmüştür. Devletler hukuku ve siyasi tarih alanında doktora yapan Esmer, Türkiye'ye dönünce kısa bir süre İngilizce öğretmenliği yapmış ve 1954'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne profesör olarak atanmıştır. Ahmet Şükrü Esmer hakkında geniş bilgi için bkz. *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan,* Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1981.

[2] 1949 göçü ile alakalı geniş bilgi için bkz. Ömer Kul, Tekin Tuncer, "XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler", *Türk Dünyasında Sürgün ve Göç,* Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu, İlyas Kemaloğlu, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayını, İstanbul, 2015, s. 193-231.

[3] Mahmut Muhiti hakkında bilgi için bkz. Ömer Kul, *Osman Batur Doğu Türkistan Milli Mücadelesi (1911-1955)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009; ayrıca dönemin olaylarıyla alakalı geniş bilgi için bkz. Ömer Kul, *Osman Batur Han*, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği

Seylan'a uğramıştır. Burada Çin göçmenlerinin ileri gelenleri ile görüşen heyet, Kasım 1938'de Hindistan'ın liman şehri Bombay'a ulaşmıştır. Alptekin ve yol arkadaşı Çin'in Bombay konsolosu Çin Lo-si ve General Mahmut Muhiti'yi[4] ziyaret etmiştir. Alptekin burada Muhiti ile etraflıca konuşma fırsatı bulmuştur. Burada ayrıca Hindistanlı Müslümanların lideri Muhammed Ali Cinnah'ı ziyaret etmiştir. Cinnah kalbinde Türklere bir sevgi olduğunu ve odasının duvarlarında Enver Paşa'nın resimlerinin bulunduğunu belirten Alptekin, Bombay'da iken Atatürk'ün vefat haberini almıştır. Hint Müslümanlarının gıyabi cenaze namazı kılıp, mevlit ve Kuran okuduklarını da hatıratında belirtmektedir.

19 Kasım 1938 günü Pandit Jawaharlal Nehru'yu ziyaret eden heyetin randevusunu Bombay'daki Çin Konsolosu Çin Lo-şi almıştır. Nehru aynı zamanda Alptekin'in görüşebileceği Hint büyüklerinin de adlarını vermiştir. Bu kişiler arasında Mahatma Gandi, Mevlana Ebulkelam Azat, meşhur şair Tagor, Subaş Candırabas … vs. vardı.

24 Kasım 1938 günü Bombay'da meskûn Arapların yeni yıl merasimine katılan İsa Yusuf Alptekin, 26 Kasım'da *Time of India* Gazetesini ziyaret etmiştir. 27 Kasım'da, Bombay'daki Doğu Türkistan ve Batı Türkistan Muhacirler Cemiyeti'ni ziyaret eden Alptekin Bombay'da çıkan *Time Gazetesi*'nin müdür yardımcısı Stevenson ile görüşmüştür.

Bombay'dan 28 Kasım 1938'de ayrılan Alptekin, 29 Kasım'da Varda'ya ulaşarak Gandi'yi ziyaret etmiştir. 1 Aralık 1938 günü Kalküta'ya hareket eden heyet burada Kongre Partisi'nin başkanı Mevlâna Ebulkelâm Azat'ı ziyaret etmiştir. Âzat sayesinde Kalküta'da Abdülaziz Ensarî ve Musa Carulllah'ı ziyaret etmiştir. Burada Muhammed Ali Cinnah'ın kendilerine takdim ettiği Hasan İsfehanî adında bir zatla da görüşen Alptekin Nehru'nun daveti üzerine Allahabad'a gitmiştir. Orada Mevlana Ebulkelâm Âzat, Subaş Candirabos ve Nehru'nun kızı İndira Gandi ile de görüşen Alptekin daha sonra Subaş Candirabos ile birlikte Kalküta'ya dönmüştür.

Kalküta'da Subaş Candirabos sayesinde Kongre Partisi'ne bağlı Müslüman liderler, bazı bakanlar, profesörler ve önemli kişilerle görüşen Alptekin daha sonra Müslimlig'in liderlerinden Hasan İsfahanî ile 5 Aralık 1938'de Kalküta'daki evinde görüşmüştür. Heyet, 27 Aralık günü Hindistan'ın başşehri Yenidelhi'ye gelmiştir. 29 Aralık'ta, Batı Türkistan Göçmenleri Cemiyeti Başkanı Âzam Haşimî ve Hindistan Müftüsü Mevlana Kifayetullah ziyaret edilmiştir. Heyet 31 Aralık 1938'de Bombay'a geri dönmüştür.

B. Suudi Arabistan ve Mısır'a Gidiş

14 Ocak 1939 günü Bombay'dan Suudi Arabistan'a doğru vapurla yola çıkan heyet, 23 Ocak 1939 günü Cidde'ye gelmiş ve Belediye meclisi üyesi Abdullah Musa'yı ziyaret etmiştir. 25 Ocak'ta Mekke'de Suudi Arabistan maliye bakanı Abdullah

---

Yayını, İstanbul, 2011. Ayrıca Burhan Şehidî, Seyfettin Azizi ve Muhammet Ruhi Uygur'un bahsettiği konularla alakalı olarak geniş bilgi için bkz. Linda Benson, *The Ili Rebellion*, M.E. Sharpe Inc., Armonk, New York, 1990, s. 67-128. Japonların Batı ve Doğu Türkistan liderleriyle kurduğu temaslar konusunda geniş bilgi için bkz. Lars Erik Nyman, *Great Britain and Chinese,Russian and Japanese Interests in Xinjiang*, Munksgaard, Kopenhag, 1977.

[4] Zikredilen dönemin olaylarıyla ve Mahmut Muhiti ile alakalı olarak bkz. Ömer Kul, *Esir Doğu Türkistan İçin-1,* s. 334 vd.; aynı mllf.; "*Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi*", s. 133, not 393; *Türkistan Şehitleri,* DTGC Yay., İstanbul, 1969, s. 46; A.D.W. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi),* Çev. Enver Can, DTV Yay., Münih, 1990, s. 458-59.

Süleyman'ı ziyaret eden Alptekin, Arafat'a çıkmış, akabinde de Kral Abdülaziz bin Suud tarafından kabul edilmiştir. Heyetin Suudi Arabistan'daki faaliyetleri Melik Abdülaziz başta olmak üzere Suudi büyüklerini, Hac için gelmiş bulunan İslam âleminin büyüklerini ziyaret edip görmek olmuştur. 26 Ocak'ta Mekke'den Cidde'ye dönen Alptekin hemşerileri tarafından karşılanmıştır. 24 Şubat 1939 tarihinde Cidde'den Mısır'a doğru vapurla yola çıkan Alptekin, 1 Mart günü Kahire'deki Doğu Türkistanlı muhacirler ve talebeler tarafından karşılanmıştır. Alptekin burada Ezher Üniversitesi Başmüfettişini ziyaret etmiştir.

Alptekin'in Mısır seyahati sırasında vapurda Türkiye'nin Cidde Konsolosu Talat Acar da bulunmuş, Mısır'a gelinceye kadar onunla da uzun uzun sohbet etmiştir. Kahire'ye inen heyet burada Çin konsolosu ve Çinli Müslümanları görmüştür. Burada ayrıca Türkistan Tekkesi'ni ziyaret eden Alptekin, 1 Mart 1939 günü, Mısır İzciler Komutan Yardımcısı ve Ezher Üniversitesi Başmüfettişi Muhammed Halit Hasaneyn'i ziyaret etmiştir. 10 Mart günü Mısır yazarlarından Zeynep Hanım'ı ziyaret eden Alptekin, Muhammed Halit Hasaneyn vasıtasıyla aslen Türk olan Kral Faruk'tan randevu almıştır.

11 Mart'ta Mısır Kadınlar Cemiyeti Başkanı Hûda Şaravî Hanım'ı 22 Mart'ta da Ezher Üniversitesi Rektörü Şeyh Mustafa el Murağı'yı ziyaret etmiştir. 29 Mart'ta Mısır Yüksek İstişare Meclisi üyesi Hamd Vasıl Paşa'yı ziyaret eden Alptekin'i 2 Nisan'da Mısır Parlamento Reisi Behiddin Bereket Paşa kabul etmiştir. 7 Nisan'da Afganistan'ın Mısır Büyükelçisi İmam-ı Rabbani'nin ahfadı Sâdık el Müceddedi ve Irak Krallığı'nın Mısır Büyükelçisi Abdülkadir Geylanî ile görüşen heyet, 12 Nisan'da Mısır Veliaht Prensi Muhammed Ali Paşa'yı ziyaret etmiştir. Burada birçok ziyarette daha bulunan Alptekin daha sonra Kahire'deki Türkiye Büyükelçiliğini de ziyaret etmiştir. Heyet Hindistan ve Mısır'da yaptıkları görüşmelere dair Kahire'den Çin'e bir rapor göndermiştir.

C. İsa Yusuf Alptekin'in Türkiye Ziyareti

İsa Yusuf Alptekin Mısır'dan ayrılarak 6 Mayıs 1939 günü İstanbul'a gelmiştir. Türkiye'de tahsil görmüş, Rusça, Çince ve Türkçe bilen ve Taksim'de oturan hemşehrisi Hüseyin Bay'ın oğlu Sabit Musa Bay'ı ziyaret etmiştir. Ayrıca yine hemşehrilerinden Abdurrahim Ahunbay ve oğlu Muhammed Efendi ile görüşmüştür. Sabit Bey, Alptekin'i Ahmet Kemal İlkul'a takdim etti.[5] Ahmet Kemal İlkul'a ilk önce Türkistanlılar adına, eskiden yaptığı fedakârlıklar, hizmetler için teşekkür etmiştir. İlkul da: "Hariciye'de Emin Ali Sipahi Bey var. Benim dostumdur, milliyetçidir. Ben ona bir mektup yazayım, sizi takdim edeyim." diyerek bir mektup yazmıştı. Alptekin, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında İlkul ile birkaç defa görüşmüştür.

İsa Yusuf Alptekin İstanbul'da iken Türkiye'nin Afganistan Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal[6] ile Küçükyalı'daki evinde görüşmüştür. Alptekin hatıratında: "M. Emin Buğra Bey'in iki akrabası, Memduh Şevket Esendal'ın yardımı ve himayesiyle Ankara'daki Harp Akademisi'nde okuyorlarmış. Onlar vasıtasıyla be-

[5] Ahmet Kemal İlkul hakkında geniş bilgi için bkz., Ahmet Kemal İlkul, *Çin-Türkistan Hâtıraları, Şanghay Hâtıraları,* Haz. Yusuf Gedikli, Ötüken Yay., 1. basım, İstanbul, 1997.

[6] Memduh Şevket Esendal hakkında geniş bilgi için bkz., İsmail Çetişli, *Memduh Şevket Esendal*, Akçağ Yay., Ankara, 2004.

nim geldiğimi duymuş. İsa gelsin görüşelim, demiş" demektedir. Kendisini gıyaben tanıdığını ve faaliyetlerinden haberdar olduğunu hatıratında ifade eden Alptekin, Esendal ile konuşmalarında kendisine: "Sen en doğru yoldasın. Pratik hareket eden insansın. Senin için ve Doğu Türkistanlılar için bundan başka takip edilecek bir yol yoktu. Sen doğrusunu bildin." dediğini yazmaktadır. Esendal'a yaptıkları hakkında bilgi veren Alptekin, seyahatinin mahiyetini de anlatmıştır. Bu görüşmede "Türkiye'nin Çin'e bir elçi göndermesinin çok isabetli olacağını" belirten Alptekin ayrıca Mahmut Muhiti'ye de konuştuklarını belirtmektedir.

Türkiye'de ne yapmak istediğini soran Esendal'dan mümkün ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başta olmak üzere devlet büyüklerini görmek istediğini, kedilerinden ricaları olacağını ifade etmiştir. Ricalarını soran Esendal'a Alptekin mümkün ise Türkiye Cumhuriyeti'nin, Rusların Doğu Türkistan'dan çıkması, Milliyetçi Çin'in Doğu Türkistan'a yüksek derecede bir muhtariyet vermesi konusunda yardımcı olmasını, bir miktar talebe okutmasını rica edeceğini ifade etmiştir. Esendal ise:

> Git görüş, inşallah mümkün olur. Rusların Doğu Türkistan'dan çıkması, Çin'in muhtariyet vermesi ricanızı yapmayın. Türk Hükümeti, yapamaz. Şimdi, Yurtta sulh, cihanda sulh prensibi var. Türk Hükümeti'nin, Türkistan ya da dış Türkler için Ruslarla ve Çin'le bozuşacak bir durumu yok. Onu yapamaz. Talebe meselesini yapar mı yapamaz mı bilemiyorum ama onu açabilirsin. Senin yolun gerçekten şimdilik Türkistan için en uygun yol. Çinlilerle birlikte görüşüp Doğu Türkistan'ın istiklâl yolunu açmak lâzım. Çinlilerle iyi geçin. Hatta Çin'e gittikten sonra çizmeni giyip Japonlara karşı muharebeye iştirak et. Gücün yetmese de git. Onları sevindir. Bunlara karşılık fırsat düştükçe yapacağın iş, Doğu Türkistan üzerindeki zulmü azaltmayı temin et. İktisadi durumlarını düzeltmelerine yardımcı ol. Onlara millî şuur, Türklük şuuru aşıla. Türkiye'ye olan bağlılıkları artsın. Yapacağın işler bunlar. Yoksa Çinliler size muhtariyet vermezler. Verseler bile Ruslar gibi idareyi ve yetkiyi ellerinde tutmaya gayret ederler, demiştir.

Ben: "Beyefendi, ben ulvî bir gaye ile Çin'e geldim. Benim Çin'e niçin geldiğimi anlayamayan halkımın bazıları beni Çincilikle itham ediyor. Bugün Yaş Türkistan'da bile aleyhimde makale yazanlar oldu." dedim. Esendal:

> Dış Türklerin bazıları ümitlerini İngilizlere bağladı. Bazıları Almanlara, bazıları Polonyalılara bağladı. Bazıları da şimdi Japonya'ya bağladı. Onlarla iş birliği halindeler. Dış Türklerin liderleri bu yerlerde. Maalesef bunlar da başarılı olamayacak. O devletler de bunlara yardım etmeyecek, edemeyecek. Onlar gene Türkiye'ye gelip toplanacaklar. Türklüğün kurtuluşu bir bütündür. Teker teker kimse kurtulamaz. Türklüğün kurtuluşu Türkiye'ye bağlıdır. Türkiye'nin kuvvetlenmesine bağlıdır. En azından 50 milyon olsun bir! Onlara bakma! O tenkitlere o hücumlara, iftiralara bakma. Ne doğru ise onu yap. Doğrusunu yap. Pratik olanı yap. Türkistan liderlerinden biri, Hoten'in fâtihi olan, Hoten'in hükümdarı olan M. Emin Buğra şimdi Afganistan'da. Afganistan'a gittiğin zaman elinden böyle tut, kendinle Çin'e götür. O seninle birlikte çalışmaya hazır. Ben onu fikren hazırladım, tavsiyelerinde bulunmuştur.

İsa Yusuf Alptekin, Ankara'ya gidip döndükten sonra da Esendal ile tekrar görüşmüştür. Esendal'ın Dış Türkler hakkında iyi bir bilgiye sahip olduğunu belirten Alptekin, 1952'de Ankara'ya geldikleri zaman M. Emin Buğra ile kendisiyle sık sık

görüştüklerini de anlatmaktadır. Esendal 1952 sonrasında her zaman Formoza ile işbirliği yapmalarını istemiştir.

İsa Yusuf Alptekin, 16 Mayıs 1939'da Ankara'ya gitmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşmüştür. Alptekin, 21 Mayıs'ta Mısır Büyükelçisi'ni, Ulus Gazetesi'ni ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ni ziyaret etmiştir. Ayrıca Alman Prof. Eberhard ile de bir görüşme yapmıştır.

İsa Yusuf Alptekin, Çin Maslahatgüzarı Tun De-çen'den temaslarda bulunmak üzere kendisine randevu almasını rica etmiş fakat bir netice alamamıştır. Dışişleri Bakanlığı'na giden Alptekin burada Emin Ali Sipahi ile görüşmüş, İstanbul'dan yanında getirdiği mektupları takdim etmiştir. Ali Sipahi'nin mutlaka Tun De-çen'i ikna etmesi ve randevu talebinde bulunmasını tavsiye etmesi üzerine Alptekin tekrar maslahatgüzar ile görüşmüş ve kendisini ikna ederek Dışişleri Bakanlığı'ndan randevu talep ettirmiştir. Gelen müspet cevap üzerine dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşmüştür. Saraçoğlu'nun: "Sana ne gibi bir yardımda bulunabilirim?" diye sorması üzerine Alptekin, Esendal'a anlattıklarını Saraçoğlu'na da ifade edip taleplerini sıralamıştır. Saraçoğlu'nun "Sen kendin bir liste hazırla. Buna ver. Bu bana göndersin, hepsini yaparız." demesini Alptekin hatıratında: "Maslahatgüzar değil, 'Bu' diyor. Tabii bir Türk'ün bir Çinli'ye böyle hitap etmesi beni sevindiriyor." diye ifade etmektedir. Alptekin'in Şükrü Saraçoğlu ile görüşmesinden sonra yanına biri Halkevi'nin başkanı Ferit Celal Güven, biri parti müfettişi Behçet Kemal Çağlar, biri maariften Fuat Baymur olmak üzere üç rehber tayin edilmiştir.

İsa Yusuf Alptekin, Mısır'ın Türkiye Büyükelçisi ile görüşmesinde Afganistan Büyükelçisi Feyiz Muhammed Han ile tanışmıştır. 27 Mayıs günü Afganistan'ın İstiklâl Bayramı dolayısıyla Afgan Büyükelçiliği'nde tertip edilen resmî kabule giden Alptekin orada Başbakan Dr. Refik Saydam, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Türkiye'nin Çin'e tayin edilen büyükelçisi Emin Ali Sipahi ve Irak'ın Türkiye Büyükelçisi Kâmil Geylânî ile görüşmüştür. Bu kabulde kendisini gören Şükrü Saraçoğlu, Alptekin'in elinden tutarak Refik Saydam'a götürmüş ve "Çin Parlamentosu'ndaki Türk Mebus!" diye takdim etmiştir. Refik Saydam: "Sizin hakkınızda Şükrü Bey bilgi verdi. Bütün istekleriniz yerine getirilecektir." demiştir.

İsa Yusuf Alptekin, Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'ni ziyaret ettiklerinde Sinoloji Bölümü'nde okuyan Nimet Uluğtuğ adındaki hemşehri sayesinde o dönem mebus olan Fuat Köprülü ile görüşmüştür. Alptekin hatıratında Köprülü ile Türkistan üzerine bütün meseleler hakkında uzun uzun konuştuğunu, Köprülü'ye: "Çin büyük bir adamını Türkiye'ye büyükelçi tayin etmişti. Türk Hükümeti, Çin'e büyükelçi tayin etmediğinden Çin onu geri aldı. Yerinde bir maslahatgüzar oturuyor. Türk Hükümeti de bir büyükelçi gönderseydi Türkistan ve bizim bakımımızdan hayırlı olacaktı. Şu şu şu faydaları olacaktı." dediğini ifade etmektedir. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Alptekin'i çağıran Köprülü kendisine Büyükelçi olarak Emin Ali Sipahi'nin tayin edildiği haberini vermiştir.

Ankara'da Parlamento'nun açılışına da davet edilen Alptekin ayrıca Mısır Dışişleri Bakanı Abdülfettah Yahya Paşa şerefine Pera Palas'ta verilen yemeğe davetli olarak katılmıştır. Kara Harp Okulu'nu gezen Alptekin, Harp Okulu komutanı Behzat Er'i ziyaret etmiştir. Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nü ve Tarih Kurumu'nu gezen Alptekin burada İluğ İğdemir ile tanışmıştır. Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'ni gezen

Alptekin Sinoloji Bölümü Başkanı Alman Prof. Eberhard ile tanışmış, Dil Kurumu'na giderek aynı zamanda milletvekili olan Besim Atalay ve Raşit Tangut Beyleri ziyaret etmiş ve Türkistan meselesi üzerinde etraflıca konuşma fırsatı bulmuştur.

Ankara'da Hasan Âli Yücel'i ve Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Hoca'yı ziyaret eden Alptekin daha sonra kendisini kabul eden Refik Saydam'dan Cumhurbaşkanı ile görüşmesine yardımcı olmasını istemiştir. Dil Kurumu'nda Prof. Abdülkadir İnan ile de görüşen Alptekin, Parlamento açılışında Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhâlık Renda ile de bir görüşme yapmıştır. Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'ni ziyaret eden Alptekin burada Osman Turan ve Prof. Emin Bilgiç ile de görüşmüştür. Alptekin hatıratında Osman Turan'ın hemen her gün oteline gelip kendisini ziyaret ettiğini ifade etmektedir.

Ulus'taki Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü'ne gidip durumu anlatan İsa Yusuf Alptekin, İsmet Paşa'yı ziyaret etmiş, bu ziyarette uzun uzadıya Türkistan, Çin ve Japonya'nın durumunu anlatmıştır. İsmet Paşa'nın kendisinden isteğini sorması üzerine Alptekin;

> Paşam ben zât-ı devletinizden, Doğu Türkistan'dan Rusların çıkması, Doğu Türkistan'ın Çin esaretinden kurtulması hususunda yardımcı olmalarını rica edecektim ama öğrendiğime göre, Türkiye Hükümeti, bunu yapmayacak durumdaymış. Daha önce görüştüğüm zevat, böyle bir ricada bulunmamam için tavsiyede bulundular. Ama zât-ı devletinizden devlet hesabına Türkistan gençlerinden üç yüz kişinin okutulmasını rica ediyorum. Biz çok geri kaldık. Geri bırakıldık. Ne çekmişsek geri bırakılmışlığımızdan çektik. Elimize geçen fırsatları bundan dolayı kaçırdık. Bence şimdilik en mühimi adam yetiştirmek. Çin'e sağdan soldan bir miktar talebe getirdim. Onları istediğim gibi yetiştirmek imkanı elde edemedim" dediğinde İsmet Paşa: "Bunu Çinlilere söyleyip onlara rica ettirtebilir misin?" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Alptekin: "Çinliler bizim Türkiye'de tahsil görmemizden çok korkuyorlar. Türkiye'de tahsil gören çocuklarımızı, adamlarımızı zehirlenmiş görüyorlar. Bunu yapamazlar.

dediğinde "Öyleyse bırak. Vazgeç bu fikirden oğlum!" karşılığını almıştır. İsmet Paşa, Alptekin'den gittiği memleketler ile Türkiye'yi karşılaştırmasını istemiş, muhtemelen aldığı cevaplardan memnun olması üzerine özel kalemi Süreyya Bey'i çağırarak Lütfi Kırdar'a telefon etmesini, İsa'ya iyi bakmalarını emretmiştir.

Ankara'da bulunduğu sırada hükümetten, Tarih Kurumu'ndan, Dil Kurumu'ndan ve Basın-Yayından kitap isteyen İsa Yusuf Alptekin birçok kitap temin etmiştir. Yine Ankara'da Batı Türkistanlı Prof. İbrahim Yarkın ile görüşen Alptekin, 16 Haziran 1939 tarihinde Rus Büyükelçisi'nin yemek davetine icabet etmiştir.

Ankara'da Prof. Hüseyin Namık Orkun ve Kazan Türklerinden Abdullah Battal Taymas ile de görüşen Alptekin, Dil Kurumu'nda Hasan Reşit Tangut, Tarih Kurumun'da Besim Atalay görüşmelerini yapmıştır. Bütün görüşmelerinin Ruslar tarafından tespit edildiğini hatıratında ifade eden Alptekin, Doğu Türkistan'a gidip Türkçülük yaptıkları zaman: "İsa orada Fuat Köprülü'ye ve Besim Atalay'a satılıp geldi. Onlar Pantürkist idi. İsa da bunlara satıldı. Pan-Türkizmin merkezi Ankara'daydı, İsa vasıtasıyla bu merkez Urumçi'ye taşındı." şeklinde tezvirata uğramıştır.

İstanbul'a dönen İsa Yusuf Alptekin, Lütfi Kırdar'ı ziyaret etmiş, Lütfi Kırdar da Belediye Turizm Şubesi Başkanı Samuk Bey'i kendisine rehber tayin etmiştir. Sabah

Gazetesi Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın ve gazetenin diğer yetkililerini ziyaret eden Alptekin daha sonra Memduh Şevket Esendal'a Ankara görüşmelerini anlatmıştır.

İsa Yusuf Alptekin hatıratında Ankara'da temin ettiği kitaplara ilave olarak İstanbul'a döndükten sonra Fikret Musa Bay ve Kâzım Mirşan ile Babıâli'yi dolaşarak Türklük, Müslümanlık ve milliyetçilik üzerine ne kadar kitap varsa hepsinden satın aldığını ve bunların hepsini Bombay'a gönderdiğini, bundan maksadının ise kitaplarla Çin'de okutmakta olduğu gençlere bir kütüphane tesis etmek olduğunu ifade etmektedir. Zaten kendisi 1945 sonrasında Doğu Türkistan'a döndüğünde Yusuf Has Hacib Kütüphanesi'ni kurmuştur.

D. Lübnan, Irak, İran ve Afganistan Ziyaretleri

8 Eylül 1939 tarihinde İstanbul'dan karayoluyla Beyrut'a giden İsa Yusuf Alptekin burada Lübnan Müslümanlarının ileri gelenlerinden Mustafa Abdurrahim Kalilat ile görüşmüştür. 10 Eylül'de Suriye-Lübnan Fransız Umumi Valisi Füyo ve Müftü Tevfik Halit ile görüşen Alptekin, 17 Eylül'de Suriye'ye geçmiştir. Aynı gün Suriye'nin sabık başbakanı Ata el-Eyyübî'yi ziyaret eden Alptekin, 22 Eylül'de Maarif Bakanı Kâmil Bey ve Hürriyet Partisi lideri Abdurrahman Şehbender ile görüşmüştür. 23 Eylül'de Suriye Başbakanı Nusuhî el-Buharî ile görüşen Alptekin, 24 Eylül'de Hürriyet Partisi lideri Abdurrahman Şehbender'i ziyaret etmiştir. Alptekin 25 Eylül'de İstiklâl Partisi lideri Şükrü Kuvvetli'ye, 26 Eylül'de Türkistanlı Yurttaşlar Cemiyeti'ne ziyarette bulunmuştur.

28 Eylül 1939 günü Bağdat'a geçen İsa Yusuf Alptekin burada Türk-Tatar ileri gelenlerinden Ahmet Veli Manger ile görüşmüştür. Daha sonra Saray Nazırı Reşit Ali Geylânî'yi ziyaret eden Alptekin, 29 Eylül'de Geylânî'nin takdimi ile Kral Naibi Abdullah ile görüşmüştür.

2 Ekim 1939'da, Millet Meclisi Başkanı Mevlit Muhlis Paşa ile Ayan Meclisi Başkanı Muhammed Haydar'ı ziyaret eden Alptekin, 5 Ekim'de Dışişleri Bakanı Ali Cevdet Bey ve 7 Ekim'de Milli Savunma Bakanı Tana el-Haşimî Paşa ile görüşmüştür. 8 Ekim'de sabık başbakan Naci es-Süveydi ile görüşen Alptekin, 12 ve 17 Ekim tarihleri arasında Kerbelâ'ya giderek Hz. Hüseyin'in kabrini, Kûfe'de Hz. Ali Cami'ni ve diğer İslâm büyüklerinin kabirlerini ziyaret etmiştir.

17 Ekim'de Tahran'a geçen İsa Yusuf Alptekin burada ileri gelen tüccarlardan Rüstem İranî'yi görmüş, 18 Ekim'de Dışişleri Bakanı Muzaffer Âlem, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Ali Âbadî, Dışişleri Bakanlığı Doğu İşleri Daire Başkanı İsmail Bey ve Dışişleri Bakanlığı daire başkanlarından Hüseyin Bey ve Mehmet Ali Beyleri ziyaret etmiştir. 19 Ekim'de İran'ın Çin Büyükelçisi Key Ustuvan ile görüşen Alptekin, 22 Ekim'de Tahran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı ve Dışişleri Bakanı'nın kardeşi Mir Âlem'i ziyaret etmiştir. 24 Ekim'de parlamento Başkanı İsfendiyan ile görüşen Alptekin, Başbakan Metin Defterî'yi de ziyaret etmiştir.

Tahran'dan Meşhet'e geçen İsa Yusuf Alptekin burada Afganistan'ın Meşhet Konsolosu ile bir görüşme yapmıştır. Bülûcistan'a geçen Alptekin burada Bülûcistan Başbakanı'nı 14 Kasım 1939'da ziyaret etmiştir. Müslimlig Partisi'nin Bülûcistan Bölgesi Başkanı Kadı İsa'yı ziyaret eden Alptekin, 17 Kasım'da Kandahar'a varmıştır.

20 Kasım'da Kabil'e gelen İsa Yusuf Alptekin burada Taşkent'ten tanışıklığı olan Afganistan Dışişleri Bakanlığı daire başkanlarından Abdülvahit Han ile

görüşmüştür. 23 Kasım'da Afganistan Başbakanı Serdar Muhammed Haşim Han ile görüşen Alptekin, 26 Kasım'da Maarif Nazırı Serdar Muhammed Naim Han, 29 Kasım'da Millî Savunma Bakanı Serdar Şah Mahmut Han ve 2 Aralık 1939'da Kabil'de mülteci olarak yaşamakta olan Hoten Ayaklanması lideri M. Emin Buğra'yı ziyaret etmiştir. 3 Aralık'ta, Afgan Kralı Muhammed Zahir Şah tarafından kabul edilen Alptekin, Kandahar'dan yola çıkarak Gazne'ye gitmiştir. Gazne'den tekrar Kabil'e döndüklerinde asıl gayesi olan M. Emin Buğra'yı ziyaret etmiştir. Buğra ile saatlerce konuşan Alptekin hatıratında ciddi ve esaslı şekilde, Doğu Türkistan'ın istikbali hakkında Buğra ile fikir teatisinde bulunduğunu ifade etmektedir. Harabe hâlindeki Büyük Türk hükümdarı ve Hindistan fatihlerinden Babür Şah'ın kabrini ziyaret eden Alptekin daha sonra Hindistan'a gitmiştir.

15 Aralık 1939 günü Hindistan'ın Peşaver şehrine gelen İsa Yusuf Alptekin burada Kokand Hanı Hüdayâr Han'ın ahfadından Mahmut Bey ile görüşmüş, 18 Aralık'ta Revalpindi'ye geçmiştir. 20 Aralık'ta Keşmir'e giden Alptekin yurttaşlarıyla görüşmüştür. Akabinde Revalpindi'ye gelen Alptekin buradan Srinigar'a geçmiştir. Keşmir'de hemşehrileriyle hasbihâl eden Alptekin yanına aldığı birkaç talebe ile önce Lahor'a daha sonra da Amritser şehrine gelmiş ve burada da hemşehrilerini ziyaret etmiştir.

8 Ocak 1940 günü Diyüben'e gelen İsa Yusuf Alptekin ve yanındakiler, 10 Ocak 1940 günü Delhi'ye ve oradan da 13 Ocak 1940'ta Bombay'a geçmiştir. Bombay'da yurttaşlarıyla görüşen Alptekin, yanına aldığı kitapları Bombay'dan Kalküta'ya göndermiştir. Çin Konsolosu'yla görüşen Alptekin, onun takdimiyle Nehru ve Belediye Başkanı'yla görüşmüş ve 7 Şubat 1940 günü Bombay'dan ayrılıp Kalküta'ya geçmiştir. Burada Abdurrahman Kaşgarî adlı Doğu Türkistanlı büyük bir din âlimi ve Abdülaziz Ensarî ile görüşen Alptekin, Çin Konsolosu'nu görmüş, 13 Şubat'ta ise Kalküta Belediye Başkanı ile görüşmüştür. 2 Mart 1940 günü, Çin'de okutmak üzere yanına aldığı Doğu Türkistanlı 14 talebe ile vapurla Kalküta'dan Birmanya'ya hareket etmiştir. Birmanya Gençlik Teşkilatı tarafından 18 Mart 1940 günü karşılanan heyet kendileri şerefine bir yemek vermiştir. Birmanya'nın merkezi Rangon Belediye Başkanı Muhammed Azam el-Muhammed Refii'yi ziyaret eden Alptekin ayrıca İslam Cemiyeti Başkanı Ahmet İbrahim'i, Müslüman Talebe Cemiyeti Başkanı M. A. Resif'i Müslüman Ortaokulu Müdürü Kasım Süleyman'ı, dini liderlerden Mevlana Abdürreşit'i, zengin tüccarlardan Abdülahat'ı, Rangon'daki çeşitli gazetelerin başyazarlarını, Müslüman Talebeler Cemiyeti Sekreteri E. E. Raka'yı ziyaret etmiştir.

E. Çin'e Dönüş

Birmanya'dan otomobille yola çıkan heyet Yunnen vilâyetinin merkezi Kummin'e gelmiş ve burada Kummin umumi valisini ziyaret etmiştir. Burada ayrıca Çin Müslümanlarının liderlerini ziyaret eden heyet buradan Guycu eyaletine geçmiştir. Heyet, 18 Mart 1940'da Çunking'e ulaşmış ve şehrinin dışında Dr. Mesut Sabri başta olmak üzere yüzlerce kişi tarafından karşılanmıştır. Dr. Cu Cah-va seyahatin sonunda İsa Yusuf Alptekin'i Çan Kay-şek'e götürmüştür. Alptekin, Çan Kay-şek'e intibalarını ve İsmet Paşa'nın söylediklerini aktarmıştır. Alptekin beraberinde getirdiği talebeleri de Çindu'da bir okula yerleştirmiştir.

Sonuç

İsa Yusuf Alptekin, Kasım 1938'de Hindistan'ın Bombay şehrine gelerek başlattığı ve 18 Mart 1940 tarihinde Çunking'de tamamladığı Orta Doğu ve İslam ülkeleri seyahatinde Türkiye'ye de uğramıştır. Alptekin, Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde dönemin devlet erkânı ile uzun uzadıya görüşmeler yapmıştır. Bu ziyaret *Cemiyet-i Akvam Müzaheret Kurumu* teşkilatının Çin'deki şubesi tarafından organize edilmiştir. Teşkilatın Alptekin'i seçmesinin sebebi de muhtemelen Müslüman-Türk olmasından kaynaklanmıştır. Seyahatin maksadı ise *Cemiyet-i Akvam Müzaheret Teşkilatı*'na yardım eden Müslüman ülkelere bizzat teşekkür etmekten ibaret idi. Alptekin ise bu seyahatten istifade ile dilinin döndüğü kadarıyla davasını anlatmış, yeni dostluklar temin etmiş ve yanında götürebileceği kadar kitaplar satın veya hediye alarak milletinin okuyabileceği bir kütüphane tesis etmenin yollarını aramıştır. Bu minval üzere 1945 yılında Doğu Türkistan'a dönen Alptekin, yanında getirdiği bu kitaplarla Urumçi'de *Yusuf Has Hacib Kütüphanesi*'ni tesis etmiştir. Alptekin'in bu seyahatten çok şey kazandığı söylenebilir. Seyahatin en büyük kazancı 1949 yılında yaşanan son Çin işgali ile ülke dışına çıkmak zorunda bırakılan Doğu Türkistanlıların Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak kabul edilmeleri sürecinde Alptekin'in bu seyahatlerde tesis ettiği dostluklardır denilebilir.

KAYNAKÇA

BENSON, Linda, The Ili Rebellion, M.E. Sharpe Inc., Armonk, New York, 1990.

ÇETİŞLİ, İsmail, *Memduh Şevket Esendal*, Akçağ Yay., Ankara, 2004.

FORBES, A.D.W., *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi),* Çev. Enver CAN, DTV Yay., Münih, 1990.

İLKUL, Ahmet Kemal, *Çin-Türkistan Hâtıraları, Şanghay Hâtıraları,* Haz. Yusuf GEDİKLİ, Ötüken Yay., 1. basım, İstanbul, 1997.

KUL, Ömer, (Yay. haz.), *Esir Doğu, Türkistan İçin-1, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları (1901-1949),* Berikan Yay., Ankara, 2010.

……., (Yay. haz.), *Esir Doğu, Türkistan İçin-2, İsa Yusuf Alptekin'i Mücadele Hatıraları (1949-1980),* Berikan Yay., Ankara, 2009.

……., *Osman Batur Doğu Türkistan Milli Mücadelesi (1911-1955)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

……., *Osman Batur Han*, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Yayını, İstanbul, 2011.

KUL, Ömer, Tuncer TEKİN, "XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler", *Türk Dünyasında Sürgün ve Göç,* Haz. Nesrin SARIAHMETOĞLU, İlyas KEMALOĞLU, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayını, İstanbul, 20015, s. 193-231.

NYMAN, Lars Erik, *Great Britain and Chinese,Russian and Japanese Interests in Xinjiang,* Munksgaard, Kopenhag, 1977.

Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1981.

TAŞÇI, M. Ali, (der.), *Esir Doğu Türkistan İçin, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1985.

Türkistan Şehitleri, DTGC Yay., İstanbul, 1969.

9 786050 706376